

פתיחה

בכ"ג בטבת בשנת תשס"ז בשעה שלוש בלילה, חדרו ארבעה ערבים גנבים לחוותו של שי דרומי, מתוך כוונה לגנוב לו את הכבשים. כאשר שי הבחין בהם ירה לכיוונם, הרג אחד ופצע אחד נוסף קשה, ובעקבות כך הוגשה נגדו תלונה בחשד לרצח. בסופו של דבר פסק בית המשפט ברוב קולות (שניים כנגד אחד) שהוא זכאי, מכיוון שאפשר שהייתה סכנה לחייו: "לפיכך הוחלט ברוב דעות לזכות את הנאשם מביצוע עבירה של הריגה, לפי סעיף 298 לחוק העונשין התשל"ז - 1977, ומעבירה של חבלה בכוונה מחמירה לפי סעיף 329(א)..".

המקור ההלכתי למעשה שי דרומי, מופיע בפרשתנו בסוגיית 'בא במחותר': "אם במחותר ימצא הגנב, והוכה ומת אין לו דמים (כב, א)". בעקבות כך נעסוק השבוע בסוגיית בא במחותר, ובשאלה, האם מבחינה הלכתית מותר היה לשי דרומי לירות בגנבים. כפי שנראה בדומה למשפט הכללי יש חשיבות לממד הסכנה, אך יש הבדלים ביניהם (ועייני בדף למשפטים שנה ב').

בא במחותר

הגמרא במסכת סנהדרין (עב"א) פוסקת, שאם אדם פורץ לבית מותר לבעל הבית להרוג את הפורץ. לכאורה דין זה תמוה, מדוע שיהיה מותר להרוג אדם שבא לגנוב רכוש? הרי דינו של הגונב ממון הוא להשיב את הגניבה כפי שכותבת הגמרא בבא קמא ולשלם כפל, ולא מוות! המשנה מתרצת ואומרת, 'שהגנב נידון על שם סופו', ונחלקו הראשונים בביאור כוונתה:

א. **רש"י** (ד"ה נידון) פירש, שהתורה הניחה שכאשר הגנב יכנס לבית, באופן טבעי בעל הבית יעמוד כנגדו ולא ייתן לו לקחת את רכושו. כאשר יראה הגנב שבעל הבית מתנגד הוא ינסה לפגוע בו. כדי להתגונן מאיום הרצח של הגנב, התירה התורה לבעל הבית להקדים ולהרוג את הגנב, עוד לפני שהוא מהווה איום. כך מפרש גם **הסמ"ג** (קס), וכן עולה מלשון **הרמב"ם** (גניבה ט, ט):

"ומפני מה התירה תורה דמו של גנב אף על פי שבא על עסקי ממון? לפי שחזקתו שאם עמד בעל הבית בפניו ומנעו יהרגנו, ונמצא זה הנכנס לבית חבירו לגנוב כרוזף אחר חבירו להורגו, ולפיכך ייהרג בין גדול בין קטן, בין זכר בין נקבה."

ב. **הר"ן** (ד"ה ואי קאי) ו**היד רמ"ה** (ד"ה אמר רבה) פירשו אחרת. בניגוד לרמב"ם, הם סוברים שהגנב לא בא על דעת להרוג את בעל הבית אם יתקל בו. לפי שיטתם החשש הוא, שכאשר **בעל הבית** יראה את הגנב פולש לרשותו הוא ירוג אותו. הגנב שמודע לכך שבעל הבית עלול להורגו, ירצה להקדים ולנסות לפגוע בבעל הבית, משום כך התירו לבעל הבית לפגוע בגנב.

החידוש בפירוש זה הוא, שאם בעל הבית לא היה מנסה להרוג את הגנב, גם הגנב לא היה מנסה להרוג את בעל הבית, ולא הייתה כלל מתעוררת סיטואציה של סכנת נפשות המאיימת על בעל הבית. למרות זאת, מכיוון שבאשמת הגנב שפרץ לבית התעורר כל החשש לסכנת נפשות, מותר לבעל הבית להורגו לכתחילה.

זרחה השמש עליו

לכאורה לפי האמור, מותר היה לשי דרומי להרוג את הפורצים, אך למעשה הדבר לא כל כך פשוט ויש שיקול נוסף שצריך לקחת בחשבון. התורה אומרת, שאם 'זרחה השמש על הגנב', כלומר במקרה בו ברור לבעל הבית שהגנב לא מתכוון להרוג אותו אסור לבעל הבית להורגו (ולא כפי שנהוג בחלק מהמדינות ארצות הברית, שמותר להרוג על כניסה לחצר).

הגמרא מביאה דוגמא לכך, ממקרה של אב ובנו: כאשר אבא פורץ לתוך הבית של בנו, אסור לבן להרוג את אביו הגנב, מכיוון שכמעט ולא ייתכן מצב שבו אב הורג את בנו ועל כן האב לא מהווה סכנה. לעומת זאת, כאשר הבן פורץ לבית אביו, מותר לאב להרוג את הבן, מכיוון שיש סיכוי שהבן ירוג את אביו והוא מהווה סכנה, וכך פסק **הרמב"ם** (ט, י¹).

א. **המבי"ט** (א, שלט) טען על בסיס גמרא זו, שרק כאשר אב פורץ לבנו אסור לבן להרוג אותו כי אין חשש שהוא ירוג אותו, אבל במקרה בו אמא פורצת לבית של בנה מותר לבן להרוג אותה, כי החשש שאמא תהרוג את בנה כן קיים והוא נמצא בסכנה. ראה לדבריו הוא מביא מהפסוק בספר איכה (ד, י), שנשים רחמניות בישלו ילדיהם - מוכח שאמא מסוגלת לפגוע בילדיה.

ב. אמנם כפי שכתב **המהר"ם בן חביב** (ס' קסד ד"ה עוד כתב) הדברים מאוד קשים בסברא, ואדרבה האם בדרך כלל מרחמת על בנה יותר מאשר האב. את ראיית המבי"ט ממגילת איכה יש לדחות, שהמגילה התכוונה לומר שהרעב היה כל כך גדול, שאפילו נשים שהן בדרך כלל יותר רחמניות מבעליהם בישלו את ילדיהן, ואדרבה משם ראה נגד שיטתו של המבי"ט. ובלשונו:

"ואחרי נשיקת רגלי המבי"ט, אומר אני דדבריו תמוהים, ואיך פסק בפשיטות להקל בדיני נפשות להרוג נפש האם בסברא בעלמא... ותו דקרא כתיב התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה, וכתוב בעובדא דשתי נשים שבאו לפני שלמה כי נכמרו רחמיה על בנה... אלמא דסתם אם מרחמת על בנה."

עם זאת ברור שגם לדברי המהר"ם בן חביב, הכל נמדד לפי היחס בין ההורים לילדיהם. במקום שבו יש יחסים תקינים בסך הכל בין האב/האם לבנם, אז יהיה אסור לבן להרוג אותם במקרה בו הם נכנסו לביתו על מנת לגנוב. לעומת זאת, כאשר הם חולי נפש או שידוע שהם לא מרחמים על הבן שלהם, יהיה מותר לבן להרוג אותם כאשר הם פורצים לביתו.

הוא הדין במקרה שלנו, כאשר שי דרומי נתקל בפורצים, ככל הנראה היה סיכוי סביר שהם ינסו להרוג אותו (בין השאר בגלל מוצאם), ולכן היה מותר לו להרוג אותם. אמנם, אם הגנבים התחילו לברוח וברור שהם כבר לא מהווים סכנה, אסור היה לו להרוג אותם (גם ההתלבטות של השופטים במשפט הייתה, האם אכן היתה סכנת חיים שמצדיקה ירי).

¹ **הרמב"ם** פירש, שכאשר התורה אומרת שאם 'זרחה השמש עליו' אסור להרוג את הרוזף, אין הכוונה כפשוטו של מקרא שאם הגנב פורץ ביום אסור להרוג אותו, אלא הכוונה שאם ברור שהוא לא בא להרוג את בעל הבית אסור להורגו. אמנם **הראב"ד** חלק, וכתב שכאשר הגנב פורץ ביום אין להרוג אותו, אך למעשה נראה שהם לא חולקים, והכל לפי העניין.

ירי לרגליים

יוצא שלמעשה, מעיקר הדין מותר לבעל הבית להרוג את הרודף. דנו הפוסקים בעקבות סוגיית 'רודף' (המובאת מספר דפים קודם בגמרא), האם מותר לו להרוג רק במקרה בו אין לו אפשרות אחרת טובה יותר, או שהוא יכול לכתחילה לירות ללא אבחנה על מנת להרוג:

הגמרא במסכת סנהדרין (עג ע"א) פוסקת, שאם ראובן רודף אחרי שמעון להורגו, אנשים הרואים את המרדף צריכים להרוג את ראובן, כדי למנוע ממנו להרוג את שמעון. בהמשך (עד ע"א), הגמרא מצמצמת את ההיתר ופוסקת, שאם יש להם אפשרות לנטרל את ראובן בצורה שלא תהרוג אותו חובה עליהם לפעול כך, וניתן להרוג רק כאשר אין דרך אחרת לעצור את הרודף.

האם גם שמעון הנרדף צריך לכוון לרגליו של הרודף, או שהוא יכול לכתחילה להרוג? **יד המלך** (רוצח א, יג) הציג את צדדי הספק. **מצד אחד**, אם הוא יכול להימנע מהרג הגנב (שאחרי הכל כוונתו הראשונית היא לגנוב ולא לרוצח), מדוע שלא יעשה כך. **מצד שני**, לא סביר לצפות מאדם שמצא פורץ בביתו בשעת לילה, שגם יכוון להיכן בדיוק בגופו הוא יורה.

מחלוקת האחרונים

למעשה נחלקו האחרונים:

א. **האור שמח** (רוצח א, יג), **הציץ אליעזר** (ד, כד), **והרב אליהו** (מאמר מרדכי חו"מ א, ט) סברו, שגם הנרדף צריך במקום האפשר לירות לרגליו של הרודף. וכך מוכח גם **מרש"י** (עד ע"א ד"ה ויכול), שכאשר הגמרא אומרת שהסובבים צריכים לנטרל את הרודף במידה והם יכולים, ציין שהוא הדין גם לנרדף עצמו. ובלשוננו:

ראיה לדבריהם הביאו מהגמרא במסכת סנהדרין (מט ע"א) המספרת, ששלמה שפט את כל מי שהרע לדוד אביו וביניהם יואב שהרג את אבנר שר הצבא. יואב ניסה להתגונן בטענה, שהוא הרג את אבנר בגלל שהוא הרג את עשאל אחיו - ועל אף שעשאל רדף אחרי אבנר, כיוון שהוא יכול היה לנטרל את עשאל ולא היה מוכרח להרוג אותו, אזי הוא נחשב רוצח ומגיע לו למות. מכך ששלמה קיבל את טענת יואב, מוכח שמצפים מהנרדף להציל את עצמו באחד מאברי הנרדף. ובלשון הציץ אליעזר:

"ומדברי הגמרא בסנהדרין הנ"ל הוי סתירה מפורשת לדבריהם אלו, דהא הרי אבנר היה הנרדף ואפילו הכי פטרוהו ליואב על שהרגו, משום דאבנר היה יכול להציל את עצמו באחד מאבריו של עשאל, הרי שגם הנרדף צריך לדקדק בזה, ונדמה שראיתי שכבר העירו לדברי הגמרא הנזכרת."

ב. **המשנה למלך** (חובל ומזיק ח, י) **הרב קוק** (משפט כהן קלג), וכן **החזון איש** (חו"מ יז, ד) חלקו וסברו, שרק מהסובבים הגמרא דורשת לכוון לרגליו של הרודף כדי לנטרלו, שכן הם מיושבים בדעתם ואינם נמצאים בסכנת חיים. לעומת זאת מהנרדף, שבהול על נפשו, אי אפשר לצפות לדבר כזה, ומותר לו לירות לכתחילה ללא אבחנה.

כיצד יישבו את ראיית הציץ אליעזר? נראה לתרץ, שכאמור הסיבה שמותר לבעל הבית להרוג את הפורץ היא, שלא מצפים ממנו שבסיטואציה בה הוא נמצא יהיה קר רוח. יואב לעומת זאת היה חריג, שכן כפי שמתארת הגמרא, הוא כיוון בדיוק לדופן החמישית של עשאל היכן שהכבד והמרה נמצאים, מוכח שהיה מיושב בדעתו במאת האחוזים, ולכן באו אליו בטענות.

בא במחתרת

אין ספק, שיש מספר הבדלים בין דין 'רודף' לדין 'בא במחתרת'. לדוגמא, כאשר הרמב"ם דן בדין רודף, הוא כתב שמצווה להרוג את הרודף, לעומת זאת כאשר דן בדין בא במחתרת, כתב שרשות להרוג את הגנב. דנו הפוסקים, האם יש הבדל בין דינים אלו לעניין הצלה באחת מאבריו, שכשם שצריך בדין רודף להציל את הנרדף באחד מאבריו הוא הדין בבא במחתרת:

א. **השבות יעקב** (ב, קפז) טען, שבניגוד למצב בו רודפים אחר מישהו להורגו, שצריך לנטרל את הרודף לכתחילה, כאשר גנב בא במחתרת לא צריך בעל הבית לדקדק לפגוע באחד מאבריו. בטעם הדבר נימק, שכאשר בא גנב במחתרת הוא ודאי מתכוון להרוג במידה וייתקל בבעל הבית, לעומת זאת, כאשר מישהו רודף אחרי חברו, אפשר שהוא לא באמת רוצה לרוצח אותו.

ראייה לדבריו הביא מדברי הרמב"ם. שכאשר דן בדין בא רודף, כתב (רוצח א, ז - ח) שיש להציל את הנרדף מאבריו, ואילו כאשר דן בדין 'בא במחתרת' לא ציין דין זה. משום כך, כאשר דן בפלוני שהרג את חברו שאיים עליו עם סכין, נקט שעליו לעשות סידורי כפרה, כיוון שבמקרה זה היה יכול להציל עצמו באחד מאבריו (וכשיטת הציץ אליעזר לעיל). ובלשוננו:

"כמו שכתב הרמב"ם, כיוון שעשה מעשה שבא במחתרת הרי הוא מוחזק לרוצח ממש, משום כך אין צורך להצילו באחד מאבריו. מה שאין כן בשאר רודף עביד אינש דגזים ולא עביד (= יש רודף שמגזים, ולא יהרוג ממש) ואולי גם כן לא היה כוונתו רק על אחד מאבריו, מה שאין כן בא במחתרת הוא מוחזק לרוצח."

ב. **התפארת ישראל** (סנהדרין יכין, ח, ז) ביאר, שנראה מסברא שדין רודף שווה לדין בא במחתרת. ואדרבה ניתן להוסיף, שיש יותר היגיון שהרודף אחרי אדם להורגו מתכוון להרוג אותו, מגנב הפורץ לבית שכל כוונתו היא לגנוב. משום כך נראה, שמי שסבר שהנרדף צריך לכתחילה לנטרל את הרודף באחד מאבריו, יסבור שגם בעל הבית צריך לנטרל את הגנב באחד מאבריו.

כמו כן יש להוסיף, שבמקרה שלנו, שהפורצים היו ערבים, נראה שכל השיטות יודו שמותר להרוג את הפורץ ואין צורך להציל אותו באחד מאבריו. ראשית, כי במקרה מעין זה יש חשש שהפורצים ירצחו את בעל הבית גם אם לא יעמוד בדרכם. שנית, גוי לא צריך להציל באחד מאבריו, וכפי שעולה מדברי הגמרא במסכת ברכות (נח ע"א).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה שעוד אנשים יקראו²...